

O odžačkoj bitci 1945. na carigradskoj konferenciji

Prije dva dana završena je 7. međunarodna konferencija antropologa jugoistočne Europe (18.-21. rujna 2014.) u Istanbulu ili Carigradu (na slici). Antropolozi proučavaju ljude i njihovo ponašanje te pokušavaju primijeniti svoje znanje za rješavanje ljudskih problema.

Sponzori carigradske konferencije bili su sveučilište Kadir Has iz Istanbula, Südosteuropa-Gesellschaft iz Münchena, Zaklada Wenner-Gren iz New Yorka te Turska pro-

midžbena zaklada iz Ankare. Predsjednik Organizacijskog odbora bio je prof. dr. Asker Kartarı sa sveučilišta Kadir Has iz Istanbula. Službeni jezik skupa bio je engleski.

Tema konferencije bila je "Kulture u krizi". Sudionici konferencije raspravljali su o "doživljavanju i suočavanju s nemirima i katastrofama u jugoistočnoj Europi". Razmatrane su krize u raznim područjima života: u obitelji, narodu, vjerskim zajednicama, tijekom rata i u miru, u raznim oblicima patnje (bol, siromaštvo, nezaposlenost), uništavanje prirodnoga okoliša (poplave i druge prirodne katastrofe) i tako dalje. Za konferenciju je poslano mnogo prijedloga za referate. Prihvaćeno ih je znatno manje. Program konferencije, imena svih izlagača i naslovi prihvaćenih izlaganja mogu se vidjeti na internetu (<http://sites.khas.edu.tr/inasea//pdf/conference7-program.pdf>). Kratki sadržaji svih prihvaćenih referata tiskani su u posebnoj knjizi (vidjeti desno naslovnu stranu knjige).

Izlaganje o bitci za Odžak 1945.

Jedan od prihvaćenih referata zvao se "25. svibnja 1945. u Odžaku u Bosni: posljednja bitka drugoga svjetskog rata u Europi". O toj je temi govorio predsjednik udruge "fra Grga Vilić", mr. sc. Anto Knežević iz fra Grgine rodne župe Potočani.

Nakon što je osnovana udruga "fra Grga Vilić", njezin je predsjednik odlučio da njegovi godišnji odmori imaju radni ili istraživački karakter. Zato je u ljeto 2012. u Ukrajini posjetio svećenika mr. sc. Oleha Hirnyka. Oleh je član udruge "fra Grga Vilić". On istražuje odnose Ukrajinaca i Hrvata. U Povijesnom muzeju ukrajinskoga grada Lavova nalaze se zemljovid

koji pokazuju (na ukrajinskom jeziku) područje "Velike Hrvatske", koja je postojala od 9. do 11. stoljeća. Prijestolnica "Velike Hrvatske", u kojoj su živjeli Bijeli Hrvati, nalazila se u gradu Stiljsko. (Vidjeti Bilten udruge "fra Grga Vilić" broj 7. Svi su Bilteni dostupni na portalu iseljeničke "Župe Potočani" iz Švicarske: <http://www.zupapotocani.ch/doga%C4%91anja/arhiva-vijesti/bilteni-fra-grga-vili%C4%87/>.)

U proljeće 2013. godine predsjednik udruge posjetio je posavskog franjevca Ivicu Pavlovića. Fra Ivica je tada služio u Marrakešu, u islamskoj Kraljevini Maroko. (Vidjeti Bilten udruge broj 9.)

Ovogodišnje odredište bilo je Carigrad, mjesto održavanja međunarodne konferencije o krizi života.

Predsjednik udruge je u uvodnom dijelu svoga izlaganja naveo osnovne podatke o odžačkoj bitci iz 1945. koji su objavljeni u socijalističkoj Jugoslaviji. (Vidjeti dolje partizansko izvješće o zadnjem danu bitke za Vlašku Malu.)

On je zatim iznio rezultate novijih povijesnih istraživanja objavljenih nakon demokratskih promjena 1990. godine. Među važnije izvore spadaju i knjige Zorana Dujaka.

Središnji dio izlaganja sadržavao je podatke koje je prikupila udruga "fra Grga Vilić". Udruga je 2011. započela dugoročan projekt pod nazivom "Usmena povijest Bosanske Posavine". U projektu se snimaju (digitalnom kamerom) stariji Posavci i Posavke koji odgovaraju i na pitanja o drugom svjetskom ratu. Sustavno se prikupljaju i svjedočanstva očevidaca iz odžačkoga kraja koji su preživjeli tragediju koncem svibnja 1945. godine.

Bitka za Odžak i Vlašku Malu je vođena od sredine travnja do 25. svibnja 1945. godine. Vojnom je operacijom rukovodio štab 27. istočnobosanske divizije. U borbama su sudjelovale četiri partizanske brigade, jedan bataljun, jedan odred te još nekoliko vojnih jedinica. Veličina opkoljenoga odžačkoga teritorija iznosila je oko 100 četvornih kilometara.

Partizanski tenkovi i topovi, smješteni i na okolnim brežuljcima, tjednima su granatirali Odžak i nekoliko sela u ravnici. U borbama je sudjelovalo i sedam partizanskih zrakoplova (sovjetski Iljušini Il-2 i njemački Junkeri Ju 87). Tri su dana (od 22. do 24. svibnja) zrakoplovi bombardirali Odžak i pet okolnih sela, a napose bunkere u Vlaškoj Mali. Pretpostavlja se da je u operaciji sudjelovalo oko 20 tisuća partizana.

Rovovske su borbe bile krvave. Neki su vojni položaji prelazili iz ruke u ruku po šest puta. U višetjednim borbama partizani su izgubili cijele baterije topova i stotine minobacača i mitraljeza. Pretrpjeli su i teške gubitke u ljudstvu. Tako je za samo četiri dana (od 23. do 27. travnja) samo jedna partizanska jedinica (16. muslimanska brigada) izgubila preko 200 ljudi, uključujući i 30 oficira i podoficira.

Srpski izvori obično navode veliki broj srpskih žrtava na općini Odžak, a umanjuju broj izginulih Hrvata. Tako su Živko Tadić i Milan Lj. Borojević izračunali da su na teritoriju općine Odžak kao "žrtve fašističkog terora" (od Nijemaca, ustaša i četnika) poginuli: čak 1151 Srbin i samo 71 Hrvat i 55 Bošnjaka.

Opkoljeno odžačko područje u svibnju 1945. branilo je između dvije i tri tisuće relativno dobro naoružanih i dobro utvrđenih vojnika. Obranom su rukovodili mjesni zapovjednici Petar Rajkovačić i Ivan Čalušić.

Tko su bili branitelji Odžaka i Vlaške Male u svibnju 1945. godine? Gotovo svi izvori (i jugoslavenski, i srpski, i bošnjački, i hrvatski, kao i preživjele žrtve) nazivaju branitelje "ustašama". Jesu li oni uistinu bili ustaše?

Najdetaljnija studija o izginulim braniteljima daje niječan odgovor. Fra Grga Vilić u svojoj knjizi "Vrijeme stradanja" (2005.) donosi detaljan popis svih izginulih branitelja i civila, kao i svjedočanstva preživjelih. Ta knjiga pokazuje da je od 1941. do 1945. izginulo (osim 672 civila te pripadnika raznih oružanih postrojaba) ukupno 106 mjesnih ustaša i 2449 mjesnih domobrana. (Ukupan broj hrvatskih žrtava sa odžačkoga područja iznosi 3375 ljudi.)

Tako je fra Grgina knjiga srušila mit o zadnjoj bitci drugoga svjetskog rata u Europi kao sukobu između ustaša i partizana. Jasno je da skupina od stotinjak ili dvije stotine ustaša ne bi mogla pet tjedana pružati otpor partizanskoj armiji od 20 tisuća vojnika.

Predsjednik udruge govori o odžačkoj bitci 1945. Do njega je voditeljica panela dr. Armanda Kodra Hysa. (Sveučilište Kadir Has, Istanbul, 20. rujna 2014.)

Posljedice bitke za Odžak 1945.

Tijekom izlaganja u Istanbulu izneseni su i podatci o posljedicama bitke. To su bile političke, gospodarske, psihološke, obrazovne i jezične posljedice.

Nove su jugoslavenske vlasti neslužbeno proglasile Odžak "kažnjenim mjestom". Sa općine je do 1970-ih godina trbuhom za kruhom na Zapad otišlo nekoliko tisuća Hrvata. Službeno su izmijenjeni nazivi triju odžačkih sela. Zadnja je bitka službeno nazivana "oslobođenje Odžaka". Mnogi su mjesni Hrvati bitku nazivali "pad Odžaka". U odžačkom je kraju ostalo 2035 hrvatskih udovica koje su se morale brinuti za brojnu djecu. Udovice su bitku nazivale "privrat" (prevrtanje političkih vlasti).

Udovice su nosile crne marame i potiho pjevale pjesme o izginulima. (Tako se pjevalo o "trista šeset samih udovica" samo iz sela Pećnik.) Kada su neke udovice upitane kako su uspjele preživjeti strahote i othraniti svoju djecu, one su odgovorile: **"Pomoglo nam je ovo."** (U tom trenutku izlaganja predsjednik udruge je iz džepa izvadio i pred svim slušateljima u istanbulskoj dvorani pokazao krunicu s križem i drvenim zrcima.)

Nakon izlaganja prikazan je kraći dokumentarni film sa svjedočanstvima troje očevidaca koji su preživjeli 25. svibanj 1945. godine. (Dolje navodimo svjedočanstvo Ruže Đogaš iz Dugih Njiva.) Udruga je realizirala film u suradnji s agencijom PARADZIK | VISUALS.

Zaključci o izlaganju

Nakon izlaganja i dokumentarnog filma otvorena je rasprava u kojoj su sudjelovali isključivo stranci (iz nekoliko država). Evo svih pitanja koja su zanimala strance:

1. Jesu li ljudi koje su partizani likvidirali po automatizmu prikazivani kao ustaše?
2. Jesu li članovi obitelji izginulih ustaša bili nakon svibnja 1945. otpremani u kažnjeničke, radne logore?
3. Jesu li članovi obitelji izginulih ustaša imali pristup javnim službama u Titovoj Jugoslaviji?
4. Je li sjećanje na događaje iz 1945. bilo važno u javnom govoru tijekom ratnih 1990-ih?
5. Jesu li ideološki sukobi iz drugoga svjetskog rata (ustaše protiv partizana) prisutni i u današnjim javnim i intelektualnim debatama u BiH i Hrvatskoj?
6. Koje su godine odžački Hrvati počeli obilježavati "Dane sjećanja" na svoje žrtve iz svibnja 1945. godine?
7. Jesu li ljudi koje je udruga intervjuirala govorili o traumatičnim iskustvima iz 1945. godine i javno, u svojoj zajednici?

Predsjednik udruge je odgovorio na sva postavljena pitanja. Na kraju se može zaključiti da je istanbulsko izlaganje o zadnjoj bitci u Europi važno zbog barem dva razloga.

Kao prvo, ta je tema (koliko je udruzi "fra Grga Vilić" poznato) prvi puta predstavljena na međunarodnoj konferenciji. Tako je izlaganje bilo izloženo potrebnoj kritičkoj prosudbi stranih istraživača i znanstvenika. (Do sada se o odžačkoj bitci javno raspravljalo u domaćim krugovima, u Hrvatskoj i BiH).

Drugo, opovrgnuta je općeprihvaćena (a netočna) teza da su odžački branitelji iz svibnja 1945. bili ustaše. Dokumenti pokazuju da je odnos između izginulih mjesnih domobrana i ustaša bio 23 prema 1. Imajući te povijesne činjenice u vidu, može se zaključiti da je u pravu balegovački svećenik vlč. Matija Šimić (rodom iz Vlaške Male; na slici) koji tvrdi da se u odžačkom kraju nalazi "najveće grobište hrvatskih domobrana na prostorima Hrvatske i prostorima Bosne i Hercegovine".

Partizansko izvješće o zadnjoj bitci u Europi

Ibrahim Lojić, komandant 4. bataljona 16. muslimanske brigade, u svom ratnom dnevniku ovako opisuje bitku za Odžak i Vlašku Malu 25. svibnja 1945. godine:

"25. V poslije pola noći otpočinje žestoka i posljednja bitka za V. Mahalu [Vlašku Malu]. Opkoljeni sa svih strana, zbijeni na prostoru od jednog kilometra kvadratnog, uporno se brane ustaše. Nebo je neprestano obasjano raketama i rafalima svijetlećih metaka ispaljenih iz stotinu mitraljeza. Paljba je vrila kao u kotlu. Vrlo se rijetko može prepoznati da li puca top ili bacač, mitraljez ili puške. Meci su zviždali sa svih strana kao vjetar, pošto je premali opkoljeni prostor. A ravnica je. Oko 5 sati ujutro, pod pritiskom urnebesne i nezapamćene vatre, ustaška rulja u neredu napravi prodor u našu stranu i prisili nas da se povučemo do Prnjavora. Talas ustaške rulje sve više je kuljao naprijed i pored silnih žrtava koje ostavljaju iza sebe."

15. "Dani sjećanja" na vlaškomalske žrtve (Nuića groblje u Vlaškoj Mali, 25. svibnja 2012.)

Svjedočanstvo Ruže Đogaš (rođene 1932.)

Ruža Đogaš (na slici) je sudionica projekta "Usmena povijest Bosanske Posavine" koji provodi Udruga "fra Grga Vilić". Video-snimak njezine izjave o 25. svibnju 1945. godine i posljedicama te bitke prikazan je na istanbulskoj konferenciji (sa engleskim titlovima):

"Kad smo mi krenili kući, to su ljudi brez glave, to su ljudi brez noguva, to je čojek na čojeku. Gore zgrade.

Poizbacivalo na tarabu, nabilo slanine i mesa po tarabama, oni topovi poizbijali, što kažu, iz kuća.

Gori, gori Vlaška Mala. Mi tuda idemo, kroz tu vatru i kroz te partizane i ustaše što su izginili. [...]

Nosile su, nosile [crne marame] moje sestre, i jedna i druga. Da nije bilo matere, one se nebi udale od tuge i žalosti. U ove sestre izginili momci svi nježini. I, sad, nemaš ured za koga se udat. Vratili se kući. Iz kuće [sestra] nesmije nikuda toliko, jer valja ić kopat mrtve. I tako nikad nije smila pojavit se nikud. Zato sam ja išla [mrtvog] brata tamo zasut malo zemljom. [...]

To je bila četeres sedma [1947.], ja mislim. To je bilo dví-trī godine... Oni se, jadni [ustaše], krili po šumi, odali, čuvali goli život svoj. E, sad, jesul đe koga ubili – neznam ja. Uglavnom, ovaj, bježali su i oni nisu se smjeli pridat. I tako, ovaj.

Jel tebe iko istuko?

Aaaaa, ubili me, ubili me kad su me tukli jednom kukom, pa bacili kuku. Išćupali ispod streje, bila mlječarka spustita dol. Al su bacili kuku pa uzeli drvo s drvnika. Pa kad su stali tuć! Ja nisam znala da mene boli. Samo je tijelo kô ova kuća na meni. Na meni je, čini mi se, kuća. To je tolko ubilo. Odrvenilo tijelo.

I onda kažu: "Gonte je u potok! Zakopajte je! Skinite je nagolo!" [...]

Al čiču ubiše, ubiše, ubiše... Joj, a ja dijete, a čiču volila. Svi muškarci izginili, a on osto. A u meni srce puče za čičom. A ne smiješ jauknit. Nesmiješ ništa. Dotle sam ja... nisu me darnili, al Ilija uze..., nije Ilija, Pero, strojnicu da pobije nas.

Koji?

Pero Ilije M.-ića iz Srnave [kaže Ružinom čiči]: "Filipe, kazaćeš kolkos put bandu nara..., kolkos put majku uzeo za sisu, da oprostiš, a ne [ustašku] bandu naranio!" Pa za strojnicu, priklopi, pa će nas pobit. E, Bože, smiluj se! Pa nisam veće radosti imala u svijetu! Nisam! Ne mogu kazt kako mi je bilo drago da nas pobiju, samo da ne gledam kako čiču ubiše.

Nisam znala šta će bit s mene i s moje matere."

Razgovor s prof. dr. Askerom Kartariem

Nakon konferencije predsjednik Udruge je razgovarao s predsjednikom Organizacijskoga odbora, prof. dr. Askerom Kartariem. Dr. Kartari je izjavio da je na konferenciji sudjelovalo 138 znanstvenika iz zemalja jugoistočne Europe, Njemačke, Italije, Amerike itd. Jedan od ciljeva konferencije bio je okupiti i međusobno povezati mlađe znanstvenike. On je, u ime svojega sveučilišta, pozvao na suradnju i druge ustanove, uključujući i moguće partnere-sveučilišta iz Bosne i Hercegovine.

Prof. dr. Asker Kartari

Posjet znamenitostima Carigrada

Predsjednik udruge je u Istanbulu boravio skupa sa članicom Upravnog odbora, doktoricom medicine Matijom Knežević-Marković. (Ona je rodom iz Pećnika.) Osim sudjelovanja u radu konferencije, oni su posjetili niz kulturnih znamenitosti Carigrada. Pohodili su i vebnu kršćansku katedralu Aju Sofiju iz 6. stoljeća. Tu su crkvu Osmanlije kasnije pretvorili u džamiju, a Kemal-paša Atatürk je džamiju pretvorio u muzej. Danas se sa zidova te drevne crkve skidaju kasnije nanoseni slojevi maltera i boja pa se ponovno ukazuju prvotne kršćanske freske u svojoj izvornoj ljepoti.

Blažena Djevica Marija s djetetom Isusom (na apsidi) i arapski napisi (sa strana) u Aja Sofiji

Članica Upravnog odbora i predsjednik udruge; u pozadini je Aja Sofija

lida Bosanske Posavine (od 1994. do 1997.). Ona je sačuvala kompletnu medicinsku dokumentaciju. Ravnatelj Doma invalida Bosanske Posavine bio je fra Grga Vilić. U Domu su liječeni ne samo Hrvati, nego i Bošnjaci, te po jedan Nijemac, Rom, Englez, Irac i Mađar, koji su stradali u Bosanskoj Posavini. (Vidjeti Bilten udruge broj 1.) Domaćin u Istanbulu je s velikom pažnjom slušao da je u Domu invalida liječen i jedan ranjeni pripadnik 104. brigade HVO-a, turski državljanin iz grada Izmir (Smirna). ■

Fra Grga u blagovaonici Doma invalida Bosanske Posavine u Đakovačkoj Breznici

Piše: Udruga "fra Grga Vilić" (23. rujna 2014.)